

Максим ПОТАПЕНКО
(Ніжин)

“Живі заздрять мертвим”. До історії єврейського погрому в Ніжині у 1919 р.

Однією з маловідомих сторінок історії Ніжина в добу революційних змагань 1917–1920 років досі лишається єврейський погром, що був влаштований бійцями Добровольчої армії А.І. Денікіна наприкінці літа 1919 р. Увазі читачів пропонуються 3 документи, які проливають світло на цю подію. Перші два з них – це унікальні задокументовані усні свідчення сучасників. Походження свідчень Х. Гофмана, вміщених у найбільш фундаментальному спеціальному дослідженні І. Шехтмана “Погромы Добровольческой армии на Украине. К истории антисемитизма на Украине в 1919–1920 гг.” [1], достеменно не з’ясовані. Їх використання провідним співробітником Східноєврейського історичного архіву дає підстави припускати, що ці документи належать до корпусу документів Редакційної колегії зі збирання й публікації матеріалів про погроми в Україні, яка діяла в Києві. Автором свідчень, швидше за все, був уповноважений діяч одного з єврейських громадських товариств, які займалися розслідуванням злочинів Добровольчої армії. Емоційність викладення матеріалу й плутання у вживанні минулого й теперішнього часу дають підстави говорити, що автор якщо не постійно проживав у Ніжині, то принаймні перебував у місті під час погрому й був його очевидцем. Достеменно відомо, що анонімні свідчення “християнина Х.” належать мешканцю Ніжина. Їх цитування у праці “Багровая книга. Погромы 1919–1920 гг. на Украине” [2] дає підстави припускати, що зафіксовані вони були Центральним комітетом допомоги постраждалим від погромів при Російському Червоному Хресті в Києві. В ньому певний час автор названого дослідження С. Гусев-Оренбурзький працював і активно використовував матеріали цієї установи, виконуючи видавниче замовлення “Союзу відродження Росії”. Нарешті, третій документ є одним із небагатьох офіційних розпоряджень місцевої адміністрації Добровольчої армії, що проливає світло на її ставлення до “єврейського питання”. Він – як і свідчення Х. Гофмана – був уведений до наукового обігу І. Шехтманом. Останній у згаданій праці цитує уривчасто також свідчення Л.Л. Сімкіна (гласного Ніжинської міської думи), які були зафіксовані Центральним комітетом допомоги постраждалим від погромів при Російському Червоному Хресті в Києві [3].

Зазначимо, що оригінали всіх цих документів є якщо не втраченими, то малодоступними для вітчизняних дослідників. Справа в тім, що вони зберігалися у Східноєврейському історичному архіві в Берліні, який постав як результат реорганізації евакуйованої з Києва у 1921 р. Редакційної колегії зі збирання й публікації матеріалів про погроми в Україні. У 1933 р. після приходу до влади в Німеччині нацистів матеріали архіву були вивезені до Вільно та Парижа. Перша частина архіву була знищена німцями в 1942 р., друга – переправлена до Нью-Йорка, де нині зберігається в колекції І. Черіковера в архіві Інституту вищих єврейських досліджень. У котрій із цих двох частин зберігалися (чи зберігаються донині) документи про ніжинський погром достеменно невідомо [4].

І. Шехтман оприлюднив свідчення Х. Гофмана зі значними скороченнями. Частину документу (друкується у квадратних дужках) вдалося відновити за текстом його до-

слідження. Водночас, С. Гусєв-Оренбурзький у своїй праці під заголовком “Ніжинський погром” наводить переказ свідчення анонімного “християнина Х.” Співставлення тексту з фрагментами цитат оригіналу цих свідчень у І. Шехтмана дають підстави твердити, що сюжет і структура переказу автентичні. Безперечно, суб’єктивність і тенденційність свідчень, їх скорочення й авторське тлумачення названими дослідниками за відсутності оригіналів гостро піднімає питання про достовірність уміщеної в них інформації. Остаточної відповіді наразі немає. Дається взнаки брак достовірних архівних документів. Зазначимо лише, що наведені матеріали не мають у середині чи між собою сюжетних конфліктів викладу подій, окрім того – не суперечать іншим мемуарним свідченням доби.

Аналіз зазначених матеріалів свідчить, що описані в них події відбулися у період найбільшого піднесення погромної практики Добровольчої армії (серпень–вересень 1919 р.), коли “вбивства, гвалтування й тортури виростають у самостійні форми погрому, а грабїж набуває виключно руйнівного характеру” [5]. Насилля білогвардійців над єврейським населенням Ніжина розпочалося відразу після вступу їх передових частин до міста 28 серпня 1919 р. і спершу було “тихим погромом”. Для місцевих євреїв такий розвиток подій був неочікуваним, адже вони покладали на Добровольчу армію сподівання на припинення червоного терору й установлення порядку та законності. Приводом до активних погромних дій стають поширені бійцями Добровольчої армії чутки, що під час боїв із партизанським загоном М.Г. Кропивянського “євреї стріляли в них із будинків” і “кидали в козаків запалені лампи”.

У встановленні часу пікової фази цього єврейського погрому в Ніжині наведені свідчення суперечливі: за Х. Гофманом вони відбувалися 30–31 серпня, за свідченнями “християнина Х.” – 2–3 вересня. Докладність Х. Гофмана у відновленні хронології погрому не дає підстав для сумніву щодо правдивості його свідчень. Також обидва свідчення розходяться у визначенні кількості загиблих (Х. Гофман згадує про 40–45 вбитих, “християнин Х.” – про більш, ніж сотню). Остання цифра, ймовірно, є завищеною, або ж об’єднує вбитих під час погрому та померлих пізніше від поранень. Показово, що сам С. Гусєв-Оренбурзький, який активно використав свідчення “християнина Х.”, не включив Ніжин до переліку міст, у яких кількість убитих перевищувала 100 осіб [6]. Обидва свідка – щоб підкреслити етнорелігійний характер погрому – наголошують на тому, що серед загиблих був авторитетний рабин Хейн.

Після завершення двох днів активного погрому безчинства у місті принаймні продовжувалися. Про це свідчить наказ начальника гарнізону Ніжина від 12 вересня 1919 р., яким у місті запроваджувалися розстріли без слідства всіх самоуправників. Наступного дня, тобто 13 вересня, професор місцевого інституту Іван Турцевич занотував у щоденнику, що грабунки в місті продовжувалися [7]. Від них потерпало і неєврейське населення, яке, незважаючи на давні вкорінені антисемітські настрої, засуджувало жорстокість білогвардійців і вимагало припинення погрому. Особливо вагомим підтвердженням осуду дій білогвардійців з боку неєврейського населення міста у обох свідченнях виступають дії православного духовенства, яке переховувало євреїв й очолило делегацію з вимогами поновлення порядку в місті. Ніжинські священики при цьому почасти ризикували життям. Наприклад, настоятель ніжинського Миколаївського собору Георгій Спаський переховував у своєму будинку 30 єврейських родин і врятував їх від п’ятих білогвардійців, не пустивши погромників на поріг [8].

Важливим чинником розгортання погрому в Ніжині був антисемітизм військового керівництва частин Добровольчої армії. Проте, він не був самостійним ідеологічним постулатом, тісно переплітаючись з лютою ненавистю до більшовиків, – терміни “євреї” і “більшовик” тоді фактично вживалися як синоніми. Наприклад, у Ніжині на вимогу одного з військових керівників білогвардійців (начальника бронепотягу “Витязь”) із зали засідань міської думи були виведені всі євреї, в тому числі й гласні (за сучасною термінологією – депутати). Також комендатура Ніжина не докладала особливих зусиль для придушення безчинств і покарання учасників погрому. Більше того, її провід, зняв із себе всю відповідальність у цій справі, звинувачуючи “наймитів Троцьких–Бронштейнів, Нехамкесів й інших діячів так званої “робітничо-селянської влади” в організації провокацій для підризу авторитету Добровольчої армії серед місцевого населення. Вочевидь, давалася взнаки безсилля у боротьбі з доволі потужним підпіллям більшовиків і червоними партизанськими загонами в околицях Ніжина. Бійці Добровольчої армії вміло використовували цей “антисемітизм–антибільшовизм” свого керівництва. Не виключено, що поширені ними чутки про “єврейську стрілянину” під час відсічі нападу партизанського загону М.Г. Кропивянського накладалися на оперативні повідомлення про допоміжні диверсії більшовицького підпілля в місті. Принаймні одна з київських газет, описуючи погром у Ніжині, наголошувала: “защищавшие город добровольческие войска во время движения по улицам подверглись обстрелу из домов и засад, – по всей вероятности скрывшимися в городе большевиками. Немедленно родился провокационный слух, что стреляли еврей” [9].

У цілому ж, матеріали, що висвітлюють єврейський погром у Ніжині 1919 року, яскраво ілюструють погромну практику білогвардійців. Керівництво Добровольчої армії у такий спосіб вирішувало два завдання: по-перше, реалізувало постулат боротьби з більшовизмом, по-друге, підтримувало боєздатність військових частин, для яких “право на погром” захопленого населеного пункту протягом перших 24–48 годин було неписаним законом. Наприклад, у Ніжині комендант був призначений лише наступного дня після встановлення контролю над містом. Як слушно зауважує Дж. Кліер, для особового складу бойових частин Добровольчої армії єврейські погроми були не тільки “породженням ідеології” – вони, швидше за все, ставали способом наживи та задоволення вкорінені з 1914–1915 р. звички до насилля над частиною цивільного населення (тобто євреями), яке в їх свідомості було поза законом, – а отже й не захищалося ним [10]. Недарма обидва свідки відмічають не лише вбивства євреїв Ніжина, але й методичні пограбування, які обумовили повне розорення, масові згвалтування жінок і тортури. Інтереси військового керівництва та бійців Добровольчої армії в купі породжували злагоджений механізм організації погрому із звинуваченням євреїв у більшовизмі, поширенням чуток про “єврейську стрілянину”, контрибуціями, тортурами, гвалтуваннями і вбивствами.

-
1. *Шехтман И.* Погромы Добровольческой армии на Украине. К истории антисемитизма на Украине в 1919–1920 гг. – Берлин, 1932. – 385 с.
 2. *Гусев-Оренбургский С.* Багровая книга. Погромы 1919–1920 гг. на Украине. – Нью-Йорк, 1983. – 252 с.
 3. *Шехтман И.* Вказана праця. – С. 88.
 4. *Mohrer F., Web M.* Guide to the YIVO archives. – New York, 1998. – P. XVII.
 5. *Шехтман И.* Вказана праця. – С. 34.

6. *Гусев-Оренбургский С.* Вказана праця. – С. 18.
7. *Турцевич И.Г.* Дневник // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 2: Історико-культурологічний збірник / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – Вип. 2 (5). – Ніжин, 2006. – С. 129.
8. *І.Г. Спаський (1904–1990).* Від упорядників // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 1: Історико-культурологічний збірник / Ніжинська міська організація УТОПІК, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 1 (4). – Ніжин, 2005. – № 1 (4). – С. 124–125.
9. [О погроме в Нежине] // Объединение. – 1919. – № 7. – С. 3.
10. *Клиер Дж.* Казаки и погромы. Чем отличались “военные” погромы? // Мировой кризис 1914–1920 годов и судьбы восточноевропейского еврейства. – М., 2005. – С. 64.

Погром в Нежине (Черниговской губ.) (27–го августа 1919). Из доклада обследователя Х. Гофмана

опубліковано:

Шехтман И. Погромы Добровольческой армии на Украине.
К истории антисемитизма на Украине в 1919 – 1920 гг.
Берлин, 1932. – С.323–326.

[В период власти большевиков Нежин очутился под гнетом Чeka. Особенно страдало от этого гнета еврейское население. Ни один еврейский дом не избежал обыска. Много еврейского добра было забрано и распродано. Можно сказать, что всю наложенную контрибуцию уплатили евреи. Много евреев томилось в тюрьмах в качестве заложников; среди них был также нежинский раввин Хейн, пользовавшийся симпатиями всего населения... Одним словом, еврейское население сильно страдало от большевистского режима и нетерпеливо ожидало освобождения Нежина от большевиков.] После занятия добровольцами Харькова еврейское население следило за их быстрым продвижением вперед и ждало с нетерпением вступления добровольцев в Нежин. И желанный момент наступил. В четверг, 27–го августа, большевики оставили Нежин. Еврейское население стало ждать занятия города добровольцами. Эксцессов со стороны добровольцев никто не ждал; была уверенность, что добровольцы идут под лозунгом водворения порядка и освобождения населения от большевиков... В пятницу, 28–го августа, добровольческий бронепоезд «Витязь» занял станцию Нежин. Сразу же по городу рассеялись группы добровольцев по 2-3 человека; они заходили во все магазины золотых изделий, забирали все и, угрожая расстрелом, требовали денег. Еврейское население думало и даже верило, что это лишь случайные эксцессы, и что как только в городе появится власть, они прекратятся. Часам к 12 в городе появилось много новых групп, – кто на дрожках, кто пешком; эти последние стали обходить еврейские квартиры и требовать денег. В случае, когда денег не оказывалось, они давали 10-15 минут времени, чтобы эти деньги достать, а не то грозили расстрелом. Тут евреи поняли серьезность положения. Все же они надеялись, что грабеж скоро будет приостановлен, так как начальник бронепоезда “Витязь”, занявшего Нежин, как раз в это время прибыл в Городскую Думу и отдал этой последней распоряжение собраться, что и было исполнено. Городским головой был избран г. Талпа вместо убитого большевиками г. Мельникова. Открывая заседание Думы, голова заявил от имени начальника, что все евреи, присутствующие в зале среди публики, и даже еврей-гласные, которые только что принимали участие в выборах, должны оставить зал... У дверей была поставлена стража, не пропускавшая евреев в зал заседания.

<...>

Когда стало известно, что даже еврейские гласные лишены были права участвовать в заседании Думы, евреи поняли, что обманулись в своих надеждах. С опущенными головами, униженные, подавленные, в страхе за будущее, поплелись они – каждый к себе домой. Между тем эксцессы приняли широкие размеры.

<...>

В пятницу, как и в четверг, солдаты продолжали ходить из дома в дом, забирая деньги и драгоценности. В 9 часов вечера была брошена бомба в синагогу: взрывом были выбиты все стекла и разрушен пол. Это усилило панику среди евреев.

Положение становилось отчаянным. Два дня, как идут грабежи, и нет власти, которая могла бы остановить их. Фактически в течение двух дней даже не было коменданта. В субботу, 29-го августа стало известно, что комендант уже назначен. Пост этот занял корнет Рутковский. Несмотря на присутствие официальной власти, грабежи продолжались в субботу и в воскресенье, как и в первые дни. В воскресенье обратился к коменданту с просьбой о помощи раввин Хейн, но определенного ответа он не получил. Так продолжалось до 4 часов дня в воскресенье.

В воскресенье, в 4 часа дня, неожиданно в городе послышалась стрельба. Еврейское население, не зная, что происходит и кто стреляет, чувствовало приближение чего-то страшного, что должно обрушиться над ним. Войско, находившееся в городе, и расквартированное во многих домах, сразу ушло из города. Слышна была стрельба из пушек, пулеметов и ружей. Несколько снарядов попало в город. С кем происходило сражение, никто не знал, пока некоторые добровольцы не вернулись в город и не рассказали, что это было нападение отряда известного большевистского полкового командира Крапивянского (христианин).

<...>

Но добровольцы скоро вернулись обратно в город и заявили, что евреи стреляли в них из домов, и, не производя никакого расследования, они сразу же стали убивать евреев. Нечто страшное произошло в эту ночь. Никакая фантазия не может представить себе такой дикой расправы. Как разъяренные звери, солдаты ворвались в еврейские дома. Оттуда понеслись крики, стоны, плач, истерические вопли женщин. Одновременно с этим послышалась стрельба. Всю ночь были слышны крики и выстрелы. Каждый крик и каждый выстрел – еще один убитый еврей. Крики, мольбы женщин о том, чтобы их лучше убили, борьба до последней минуты <...> Много женщин было изнасиловано, даже маленьких девочек 8–10 лет эти кровожадные звери не пощадили. Томительно долго тянулась эта страшная ночь. Те, кто сидели в домах в ожидании своей участи, молили Бога, чтобы кончилась скорее эта кошмарная ночь, но это не помогло: долго, долго тянулась она, и каждая минута приносила все новые и новые жертвы. Наконец, эта ужасная ночь прошла, но и день не принес ничего лучшего.

<...>

В понедельник в течение целого дня солдаты продолжали свою ночную работу. Много трупов валялось на улицах – собаки их грызли. Евреи на улицах не показывались.

Следует отметить, что христианское население, всегда настроенное против евреев, – даже оно на сей раз не могло вынести этих ужасов, и укрывало евреев в церквях, домах, послало делегацию в главе с духовенством с просьбой остановить убийства и грабежи.

Во вторник, 1 сентября, по городу был расклеен приказ нового коменданта Кузнецова немедленно прекратить погром и насилия под угрозой военно-полевого суда. Вопреки приказу, весь вторник продолжали грабить то, что осталось от прежнего грабежа, а осталось уже очень мало. Все награбленное вывозилось на подводах; то, что нельзя было вывезти, уничтожали. Во всем городе уцелело не более 10-15 домов. Убитых насчитывают человек 40-45, среди них известный духовный раввин Хейн, который все время скрывался от большевиков и только за несколько дней до прихода добровольцев вернулся в Нежин. Его смерть глубоко поразила население Нежина и других городов. Имеется около 100 раненных, среди них есть тяжело раненные. Многие остались со следами шомполов на спине. Много изнасилованных женщин.

<...>

Все забрано и уничтожено, не осталось никаких средств к жизни. Живые завидуют мертвым...

29/IX/1919.

Нежинский погром

опубліковано:

Гусев-Оренбургский С. Багровая книга. Погромы 1919 – 1920 гг. на Украине. Нью-Йорк, 1983. – С. 195–198.

Христианин, уроженец города Нежина, был очевидцем последнего “ужаснейшего”, как он выражается, погрома, учиненного добровольцами казаками, и описывает его так:

В конце августа прибыл на станцию Нежин первый добровольческий бронепоезд, и начал обстреливать город. Большевикам пришлось покинуть город уже под обстрелом броневика. Первый день прошел спокойно, но с утра другого дня группа солдат из броневика стала хозяйничать в завоеванном городе. Солдаты врывались в магазины, взламывали кассы, забирали товары. В городе стало тревожно. Евреи сновали и совещались, чувствовалось приближение неизбежного, что из других мест приходило, как зловещий слух. Власти не было.

Спешно собралась Дума в своем старом составе, поставлен был на повестку вопрос об организации охраны города из местных отставных офицеров, большею частью довольно радикально настроенных. В заседании участвовали все гласные Думы, евреи и христиане. Началось с тяжелого инцидента. Представитель профессиональных союзов* заявил:

– Я уполномочен от имени рабочих требовать, чтобы в организуемую городскую охрану не входили евреи.

Слова эти были встречены молчанием. Повяло кошмаром. Кто-то скорбно и гневно проговорил:

– Стыдно.

В это время к городскому голове, человеку радикального образа мыслей, подошел солдат и сказал ему:

– Вас просит на минуту офицер.

– Зачем?

– Приказал сказать, что должен о чем-то переговорите с вами.

Голова вышел с солдатом. Публика застыла в ожидании. Через несколько минут голова вернулся и нетвердым голосом сказал:

– К сожалению, я должен передать вам неприятное требование, только что предъявленное мне представителем добармии...

Он помолчал. Провел рукою по лбу, опустив глаза. Тихо dokonчил:

– Чтобы... евреев... не было на сегодняшнем заседании Думы.

Подавленным молчанием были встречены эти слова. Евреи гласные молчаливо поднялись и сейчас же удалились из залы заседания, а вместе с ними в знак протеста ушла и еврейская публика, и некоторые христиане. Оставшиеся избрали комитет общественной безопасности, которому и было поручено сформировать охрану из местного офицерства. Над городом нависла тяжелая туча ожидания. Однако следующий день прошел спокойно.

В тот день вступил в город кавалерийский отряд. Местное население оказало радушный прием добровольцам. Навстречу им на вокзал вышла депутация от городской Думы и депутация от евреев с общественным раввином во главе. На соборной площади был отслужен молебен, на котором было и много евреев.

Наутро 2-го сентября неожиданно начался обстрел города; со стороны предместья появился большевистский отряд и прорвался до самого центра. До 2-х часов дня продолжалась борьба. Жители спрятались по домам и боялись выходить во время стрельбы, так что никто не знал, что делается в городе. Потом распространился слух, что большевики выбиты. Потом забродил-

* За свідченнями Л.Л. Сімкіна його прізвище було Моляревський.

ли другие зловещие слухи: будто бы евреи бросали в казаков зажженные лампы, а из некоторых еврейских домов стреляли по казакам.

А в ночь начался погром. Он сразу принял жестокие формы. Разносили лавки, квартиры, грабили все сплошь и при этом массами убивали евреев. Убивали в квартирах, выводили во двор – расстреливали. Погибло более 100 человек. В их числе убит пользовавшийся в ортодоксальных еврейских массах юго-западного края большим авторитетом духовный раввин Хейн, убита и масса состоятельных лиц. Очень много случаев изнасилования. Насиловали старух. Насиловали малолетних. По всем дорогам вокруг убивали всех пассажиров-евреев, пытавшихся спастись бегством. Вешали. «Подробно описать все ужасы погрома не возьмусь, – говорит свидетель, – могу только рассказать о некоторых случаях, когда откупались от бандитов деньгами. Такой случай имел место с живущим поблизости от меня еврейским кооператором Капланом.

К нему пристал ингуш-офицер.

– Пойдем со мной!

– Куда... зачем?

– Ты большевик... я тебя убью.

Напрасно родные Каплана умоляли офицера, ничего не помогало, он тащил несчастного за собою. Тогда родные бросились к христианам и просили удостовериться перед офицером, что Каплан не большевик.

Но офицер не стал их слушать.

– Не вмешайтесь не в свое дело, – прикрикнул он.

Христиане вынуждены были уйти.

Долго продолжалась эта пытка страхом казни и, наконец, офицер проговорил сквозь зубы:

– 15.000.

И оставил Каплана в покое.

В некоторых случаях христиане обращались к коменданту города, но он заявил, что сам беспомощен, солдаты его не слушают. Но когда однажды христиане-интеллигенты настойчиво потребовали у коменданта, чтобы он вмешался, он послал своего адъютанта на место происшествия, а когда тот вернулся ни с чем, он сам отправился и приостановил грабеж».

Насколько вздорны все слухи о выступлении евреев против добровольцев, стрельбе из окон и бросании ламп, говорить не приходится, – это просто обычный добровольческий прием в целях оправдания замышляемого погрома.

3-го сентября в Нежин вошли новые части. Они были размещены по частным квартирам по всему городу, и немедленно же занялись грабежом еврейских лавок и кооператива “Общественная Польза”, членами которого состоят и не евреи. И опять убийства. Опять насилие.

Надо отметить, что местное население не принимало участия в погроме, наоборот, всячески помогало евреям, оказывая им приют в своих домах. Даже некоторые из крайне правых священников скрывали у себя евреев, подчас целыми семействами. Во время грабежей солдаты выбрасывали товары в толпу, но их подхватывали преимущественно дети или хулиганы.

Погром длился до 9-го сентября. Потом воинские части, находившиеся в городе, а также и охрана, были посланы на позиции за 12 верст от города. Но и оттуда доблестные добровольцы, особенно казаки дроздовского полка, продолжали наносить визиты городу. Но так как все уже было разграблено, они поджигали еврейские дома.

Приказ гарнизону гор. Нежина №11

опубліковано:

Шехтман И. Погромы Добровольческой армии на Украине.
К истории антисемитизма на Украине в 1919 – 1920 гг.
Берлин, 1932. – С.304–305.

В виду непрекращающихся грабежей, насилий, самочинных обысков, реквизиций и проч. бесчинств, приказываю:

1) Коменданту гор. строгойше вменять в непременную обязанность офицерских патрулей, разъездов и дозоров следить, а в особенности ночью, за безусловной обеспеченностью жизни мирных граждан, их имущества, семейств и вообще внутреннего порядка в городе.

2) Еще раз подтверждаю мой приказ № 10 и напоминаю к неуклонному и точному исполнению следующее: всех грабителей, вымогателей, застигнутых на месте преступления, расстрелять незамедлительно и без суда; прочих уличенных в перечисленных преступных деяниях, препровождать в штаб вверенной мне бригады для немедленного предания военно-полевому суду.

3) Приказываю населению г. Нежина и его окрестностей отнестись спокойно к переживаемым тяжелым часам жизни и верить, что в большинстве случаев грабежей, насилий и самочинств принимают самое деятельное участие наймиты Троцких–Бронштейнов, Нехамкесов и прочих деятелей так называемой “рабоче-крестьянской власти”. В этом отношении каждый из граждан может убедиться в штабе вверенной мне бригады в неоспоримых документальных данных в работе агентов под флагом Доброармии. Эти агенты беспрестанно продолжают свою преступную работу, чтобы вооружить мирное население путем погромов, грабежей и насилий против нас – частей Добровольческой армии, несущих на трехцветном российском знамени заветы права, законности и порядка.

Начальник гарнизона
генерал-майор, барон Штакельберг.
И.д. начальника штаба полковн. Михайлов.
12 сентября 1919 г.

***Потапенко М.* “Живі заздрять мертвим”. До історії єврейського погрому в Ніжині у 1919 р.**

Увазі читачів пропонується три документи, які висвітлюють перебіг влаштованого бійцями Добровольчої армії погрому єврейського населення Ніжина у 1919 р. Матеріали супроводжуються коротким вступним коментарем.

***Потапенко М.* “Живые завидуют мертвым”. К истории еврейского погрома в Нежине в 1919 г.**

Вниманию читателей предлагается три документа, которые освещают протекание организованного бойцами Добровольческой армии погрома еврейского населения Нежина в 1919 г. Материалы сопровождаются коротким вступительным комментарием.

***Potapenko M.* “The alive envy the dead”. The Massacre of the Jews in Nizhyn in 1919.**

The article explores the three documents which reveal the massacre of the local Jewish community in Nizhyn organized by the Volunteer Army in 1919. Factual information is supported by brief introductory remarks.